

Muhammediye'nin Bir Beyti Üzerine Mehmed İsmet'in Şerhi

A Sharh of Mehmed Ismet On A Couplet of Muhammediye

Abdullah UĞUR

Arş. Gör. Dr., Marmara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İstanbul/Türkiye

Research Assistant PhD., Marmara University, Faculty of Theology, Istanbul/Turkey

abdullah.ugur@marmara.edu.tr

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5165-7462>

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 23 Ekim / October 2020

Kabul Tarihi / Date Accepted: 27 Kasım / November 2020

Yayın Tarihi / Date Published: 30 Kasım / November 2020

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Kasım / November

Atıf / Citation: Uğur, Abdullah. "Muhammediye'nin Bir Beyti Üzerine Mehmed İsmet'in Şerhi". *edid: edebali islamiyat dergisi/ edebali islamic journal* 4/2 (Kasım / November 2020): 1-

13.

İntihal: Bu makale, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.

Web: <http://dergipark.gov.tr/edid> | <mailto:iifdergi@bilecik.edu.tr>

Copyright © Published by Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi / Bilecik Seyh Edebali University, Faculty of Islamic Sciences, Bilecik, 11230 Turkey.

Bütün hakları saklıdır. / All rights reserved.

Özet

İslam kültürü içerisinde bir eserin kapalı noktalarını açıklamak maksadıyla kaleme alınan eserlere genel olarak şerh adı verilmektedir. Şerh, o metnin, dâhil olduğu kanona ait diğer eserler ile ilişkisi bağlamında toplumsal zihin/kavram dünyası içinde açıklanmasına ve ele alınan mesele üzerine yeniden düşünmeye, metnin telifi ile şerhi arasındaki ilmî birikimi metne eklemeye hizmet etmektedir. Bu bakımdan her şerhin hem metne bağlı ve yakın hem de metinden kopuk ve -geleneğin kuralları içerisinde- yeni anlamlar üretmeye müsait olduğu söylenebilir. Türk-İslâm edebiyâtında çoğunlukla Hâfız-ı Şîrâzî, Molla Câmî, Ferîdüddin Attâr gibi İranlı şairlerin eserlerine şerhler yazılmıştır. Bununla birlikte *Kasîde-i Bürde*'ye yazılan şerhler de oldukça büyük bir yekûn tutmaktadır. Türkçe telif edilmiş eserlere yazılan şerhler ise sayı olarak görece azdır. Yûnus Emre'nin şatahat tarzındaki gazellerine yazılmış şerhler ile başlayan Türkçe eserlere Türkçe şerh yazma geleneği İsmail Hakkı Bursevî'nin telifleri ile ivme kazanmış ve on sekizinci yüzyıldan sonra artarak devam etmiştir. Bu makalede Yazıcıoğlu Mehmed Efendi'nin on beşinci yüzyılın ortasında kaleme almış olduğu *Muhammediye* üzerine yazılmış bir şerh üzerinde durulacaktır. Müderris Mehmed İsmet Efendi'nin *Muhammediye*'de geçen bir beyti şerh ettiği eseri hacmen küçük olmakla birlikte Türkçe eserlere yazılmış şerh literatürüne katkı sağlaması bakımından önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Edebiyat, Yazıcıoğlu Mehmed, *Muhammediye*, şerh, Muhammed İsmet

Abstract

Works written to explain the closed points of a work in Islamic culture are generally called commentary (sharh/explanation). The commentary serves to explain the text in the social mind / concept world in the context of its relationship with other works belonging to the canon it is included in, and to rethink the issue dealt with, and to add the scientific accumulation between the text and its commentary to the text. In this respect, it can be said that each commentary is both connected to and close to the text, disconnected from the text and-within the rules of tradition- is suitable for producing new meanings. In the Turkish-Islamic literature, commentaries were mostly written on the works of Iranian poets such as Hâfız-ı Şîrâzî, Molla Jâmî, Fârîd al-Dîn 'Aittâr. However, the commentaries written to *al-Qasîda al-Burda* are also quite large. The commentaries on works written in Turkish are relatively few in number. The tradition of writing Turkish commentaries on Turkish works, which started with commentary written on Yûnus Emre's gazelles in the shatahat style, gained momentum and continued increasingly after the eighteenth century. In this article a sharh written by Muhammed İsmet on *Muhammediye* of Yazıcıoğlu Mehmed which has continued its influence on Turkish-speaking Muslim communities for centuries will be introduced and transcribed text of the sharh will be given.

Key words: Literature, Yazıcıoğlu Mehmed, *Muhammediye*, şerh, Mehmed İsmet

GİRİŞ

II. Murad (ö. 855/1451) ve Fatih Sultan Mehmet (ö. 886/1481) devirlerini idrak etmiş olan Yazıcıoğlu Mehmet Efendi (ö. 855/1451), Anadolu sahasında ilk Türkçe melhame eserini kaleme almış olan Yazıcı Salih'in (ö. 826/1422-23'den sonra)¹ oğlu ve *Envârü'l-Âşîkîn* sahibi Ahmed-i Bîcân'ın (ö. 870/1466'dan sonra) ağabeyidir.² Gelibolu'da yahut Malkara'da dünyaya

¹ Yazıcı Salih'in vefat tarihi kesin olarak belli değildir. *Şemsiyye* adlı eserinin telif tarihi için 811 tarihi verilse de doğru tarih 826'dır. *Şemsiyye*'nin telif tarihinin tashihi için bkz: Carlos Grenier, *The Yazıcıoğlu and the Spiritual Vernacular of the Early Ottoman Frontier*, Chicago Üniversitesi, Doktora Tezi, 2016, 33-34.

² Bugün Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü'nde bulunan müellif hattı nüshanın ketebesinden dedesinin isminin de Süleyman olduğunun öğreniyoruz. Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Âmil Çelebioğlu, *Muhammediye*, (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2018), 15; 55-57.

gelen Yazıcıoğlu Mehmed Efendi ilk ilmî tahsilini babasından almış olmalıdır. Daha sonra ihtimaldir ki Gelibolu'ya yakın ve o devirde Osmanlı başkenti olan Edirne'de tahsiline devam etmiş olsun. Daha sonra kardeşi ile birlikte Hacı Bayrâm-ı Vefî'ye intisap etmiş ve ondan hilafet almıştır. Ömrünü Gelibolu'da geçiren ve orada vefat eden Yazıcıoğlu Mehmed Efendi'nin açık türbesi Yazıcıoğlu Mescidi adıyla anılan camiye bitişiktir.

Yazıcıoğlu Mehmed Efendi'nin günümüze ulaşan iki eseri bulunmaktadır. Bunlardan ilki Arapça kaleme aldığı *Megâribü'z-Zamân* adlı eseridir. Ansiklopedik bir mahiyet taşıyan eser kâinatın yaratılışından, peygamberler tarihinden, kıyamet alametlerinden ve ahvalinden bahseden tasavvufî mahiyette bir eserdir. Kardeşi Ahmed-i Bîcân'ın meşhur eseri *Envârü'l-Âşıkîn*, *Megâribü'z-Zamân*'ın telif-tercüme yöntemiyle Türkçe'ye aktarılmış halidir. Diğer eseri ise manzum olarak kaleme aldığı *Muhammediye* isimli uzun mesnevisidir. Yazıcıoğlu Mehmed Efendi eserin sebep-i telifinde âşıklardan bir cemaatin kendisine müracaat ederek Hz. Muhammed'in vasıflarını anlatan bir kitap yazması ricasında bulduklarını söyler. Mehmed Efendi birçok mevlid kitabı yazıldığını söyleyerek bu isteklerini geri çevirir. Fakat o gece rüyasında Hz. Muhammed'i görerek ondan aldığı emir üzerine *Muhammediye*'yi kaleme alır.³

Yazıldığı andan itibaren *Muhammediye* Osmanlı toplumunun her tabakası tarafından büyük bir ilgiye mazhar olur. Köprülü'nün tabiriyle Yazıcıoğullarının eserleri halk edebiyatı ile saray edebiyatının birleşme noktasındadır.⁴ Evliyâ Çelebi (ö.1095/1684 [?]) meşhur *Seyahatnâme*'sinde Anadolu topraklarında birçok kişinin *Muhammediye*'yi Kur'ân ezberler gibi ezberlediğini bize aktarıyor. Örneğin Bolu'yu anlattığı kısımda: "Ulemâsı çokdur ve *Muhammediye* kitâbı tilâvet ederler." demektedir. Aynı şekilde Ankara Kalesi'ni⁵ ve Tokat'ı anlatırken de buralar halkının *Muhammediye*'yi hıfzen tilâvet ettiğini belirtir.⁶ Yazıcıoğlu Mehmed Efendi'nin türbesi yanında muhafaza edilen müellif hattı nüshanın ziyaret edilmesi⁷ ve kimi zaman ziyaret edenler tara-

³ Çelebioğlu, *Muhammediye*, 80-83.

⁴ Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihinde Usûl*, (Ankara: TTK Yayınları, 1999), 21.

⁵ Evliyâ Çelebi, *Seyahatnâme*, haz. Robert Dankoff v. dğr., (İstanbul: YKY, 2011), 2:90.

⁶ Evliyâ Çelebi, *Seyahatnâme*, 2: 225. Bu konuda biraz daha geniş bir yazı için bkz. Abdullah Uğur, "Ekberî Düşüncenin Yaygınlaşmasında Bir Araç Olarak Edebiyat: Mevlid, Muhammediye ve Envârü'l-Âşıkîn", *İlm-i Tasavvuf*, ed. Ercan Alkan, Osman Sacid Arı, (İstanbul: İSAR Yayınları, 2018), 86. Özellikle 11. dipnot. Osmanlı'da *Muhammediye*'nin konumu ve okunması çerçevesinde *Muhammediye*'nin yazma nüshaları üzerine daha geniş çaplı bir çalışmaya hâlen devam etmekteyim.

⁷ 2 Ekim 1712 tarihinde Gelibolu'yu ziyaret eden Sadreddîn-zâde Telhîsî Mustafa Efendi *Cerîde*'sine şu notu düşmüştür. "Yazıcı Efendi hazretlerinin türbe-i şerifleri ziyarete gidildi. Dua edilip merhumun müellif nüshası ve **meşhur-ı âlem olan eseri** de görüldükten sonra yanlarındaki Ahmed Bîcân hazretleri dahi ziyaret olundu." İsmail E. Erünsal, "Bir Osmanlı

findan nüshanın ferağ kaydından sonraki sayfalara şiirler yahut kısa notlar yazılması da bir âdet haline gelmiştir. Bunun yanı sıra *Muhammediye* manevî iktidarın da sembolü olmuş ve cülûs-ı hümâyûn törenlerinde ber-mutad Gelibolu'dan İstanbul'a getirtilmiştir.⁸

Azîz Mahmûd Hüdâyî (ö. 1038/1628), seyrüsulûkunu ve Üftâde (ö. 988/1580) hazretleri ile olan soru-cevap ve sohbetlerini topladığı *Vâkıât-ı Üftâde* adlı eserinin birçok yerinde *Muhammediye*'den ve Yazıcıoğlu Mehmed Efendi'den sitayişle bahseder. Bunun yanı sıra salata yediğini gördüğü bir manânın tabirini Üftâde hazretlerine sorduğunda, Üftâde hazretleri: "Senin yediğin salata *Muhammediye* kitabını işitmendir. O güzel bir yiyecektir. İnşallah bir yemek yiyeceksin." şeklinde cevap verir.⁹

Muhammediye aynı zamanda Klasik Osmanlı Edebiyatı'nı da etkilemiş ve onu temel alan eserler ve nazireler de yazılmıştır. Muhammed Tanrıvermiş'in (ö. 911) *Muhammediye*'ye nazire olarak yazdığı ve II. Bayezid'e sunduğu *Vesîle*¹⁰ adlı eseri, Yûsuf adlı bir şairin dil içi çeviri örneği olarak *Muhammediye*'yi baştan yazması¹¹ gibi durumlar *Muhammediye*'nin edebî açıdan da önemini ortaya koymaktadır. Hindî Mahmud'un *Sergüzeştname*'sinin sonlarında kendi eseri için temennisini belirttiği beyit *Muhammediye*'nin hem toplum nezdindeki yerinin, hem de edebî olarak ne kadar değer gördüğünün sarıh bir delilidir:

Bula Muhammediye gibi izzet

Buna izzet iden başında devlet¹²

1. Şârih Mehmed İsmet Efendi

Babası İbrahim Efendi IV. Mehmed (ö. 1104/1693) döneminde kethüdâlık yaptığı için¹³ Kethüdâzâde ve hacdan dönüşte Hacı Çelebi lakaplarıyla da tanınan Mehmed İsmet Efendi Lâleli semtinde doğmuştur. Medrese tahsili alırken bir yandan hat sanatına da ilgi duymuş Hâfız Osman'dan sülûs ve nesih yazılarında icazet almıştır. Mehmed İsmet Efendi'nin istinsah ettiği

Kadısının Günlüğü: Sadreddin-zâde Telhîsî Mustafa Efendi ve Cerîdesi", *Osmanlı Kültür Tarihinin Bilinmeyenleri*, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2014), 163.

⁸ Tobias Heinzelmann, *Populaere religiöse Literatur und Buchkultur im Osmanischen Reich: eine Studie zur Nutzung der Werke der Brüder Yazıcıoğlu*, (Würzburg: Ergon Verlag, 2015), 489.

⁹ Aziz Mahmud Hüdâyî, *Vâkıat-ı Üftâde*, İstanbul: Hacı Selim Ağa, 250, 12^a.

¹⁰ Mahmûd b. eş-Şeyh El-Hâc Muhammed b. Tanrıvermiş, *Vesîle*, Almanya: Almanya Milli Kütüphanesi, Ms. or. quart. 1758.

¹¹ Sadık Yazar, *Anadolu Sahası Türk Edebiyatında Klâsik Tercüme ve Şerh Geleneği*, (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2011), 251-253.

¹² Hindî Mahmud, *Sergüzeştname-i Hindî Mahmûd*, haz. Ahmet Karataş, (İstanbul: YEK, 2013), 159-160.

¹³ Müstakimzâde, *Tuhfe-i Hattâtin*, haz. Mustafa Koç, (İstanbul: Klasik Yayınları, 2011), 344.

Semerkandî'nin *Mülteka fil-Fetâvâ* adlı eserinin istinsah kaydından 1141 yılının Şaban (Mart 1729) ayında nâib olarak Selanik'te bulunduğunu öğrenmekteyiz.¹⁴ Aynı yıl içerisinde müderrislik imtihanını kazanarak hariç medresesi müderrisliğine başlamıştır. Bu görevi sırasında hac vazifesini de ifa etmiştir. Nakşibendî-Müceddidî şeyhi Murâd-ı Buhârî'ye (ö. 1132/1720) intisap eden¹⁵ Mehmed İsmet Efendi, Süleymaniye Sahn müderrisliğine kadar yükselmiş ve bu vazifede iken 2 Zilkade 1160 (5 Kasım 1747) tarihinde vefat etmiştir. Müstakimzâde vefatına "tesnîm-i ismet" terkiibini tarih olarak düştürmüştür.¹⁶

Daha çok şerh, haşiye ve talikât tarzında eser veren Mehmed İsmet Efendi'nin Arapça ve Farsça'ya hâkim olduğu mecmûalarından ve *Lugat-ı Şâhidî'*ye *Feyzü'l-Hâdî li-hall-i Müşkilâtî's-Şâhidî* adlı bir şerh yazmasından anlaşılmaktadır. Bu şerhi Kiblelizâde Mîr Ahmed'in (ö. ?) isteği üzerine kaleme almıştır. Mehmed İsmet Efendi eserin bitimine "fazl-i rab" tabirini tarih olarak düşürmüştür ki bu da 1112 (1701-2) yılına denk gelmektedir. Salim Aydüz *İslâm Ansiklopedisi'*ne yazdığı maddede doğru bir şekilde müellif hattı nüshaya atıf yapmaktadır.¹⁷ Fakat sonrasında eserin Mısır muhafızlarından eski başçavuş Murad Ağa'nın isteği üzerine Ahmed adlı oğlu için ve muhtemelen 1113 tarihinde yazıldığını söyler ve Hacı Mahmûd Efendi 1445 numaralı nüshayı da bu duruma delil getirir. Bu numarada Mehmed İsmet Efendi'nin şerhi değil başka bir eseri olduğu gibi verdiği diğer bilgiler de hatalıdır. Metnin içerisinde Kiblelizâde Mîr Ahmed ismi geçtiği gibi

¹⁴ Semerkandî, *Mültekâ fi'l-Fetâvâ*, Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Veliyüddîn Efendi, nr. 1573, 230a.

¹⁵ Mehmed İsmet Efendi, Murad-ı Buhârî'den duyduklarını ve onun farklı kişilere yazdığı mektupları istinsah etmiş ve bir mecmûa hâlinde derlemiştir. Mehmed İsmet, *Mecmûa*, Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Veliyüddîn Efendi, nr. 1780. Ayrıca makalenin ilerleyen bölümlerinde işaret edileceği üzere bir eserini sunduğu Şeyhülislam Paşmakçızâde Abdullah Efendi'nin babası Şeyhülislam Paşmakçızade Ali Efendi kimi kaynaklarda Murad Buhârî'nin şeyhi kimi kaynaklarda ise Murad Buhârî onun şeyhi olarak geçmektedir. Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Halil İbrahim Şimşek, "Murad Buhârî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2006), 31: 185-187; Hatice Taş, Murâd Buhârî'nin Hayatı Eserleri ve Tasavvufi Görüşleri, (Van: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi), 2015.

¹⁶ Salim Aydüz, "İsmet Mehmed", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2016), Ek-1/664-666. Mehmed İsmet Efendi'nin Beyazıt Devlet Kütüphanesi Veliyüddîn Efendi bölümünde bulunan 3249 numaralı mecmûasında temellüğü "Mehmed İsmet bin İbrahim" şeklindedir. Yine Veliyüddîn Efendi bölümünde 3191 numarada bulunan mecmûasında 51a'da "Câmi-i in hurûf Mehmed İsmet bin İbrahim bin Hasan bin Ahmed el-ma'rûf bi-Kethüdazâde Hacı Çelebi", 121b'deki ferağ kaydında "Mehmed İsmet bin İbrahim" ve aynı mecmûada 145a'da bulunan ferağ kaydında "Mehmed İsmet" şeklindedir. Bu bakımdan *İslâm Ansiklopedisi'*nde İsmet Mehmed şeklinde yazılması bir zuhül eseri olmalıdır.

¹⁷ Aydüz, "İsmet Mehmed", Ek-1: 665.

mecmûanın zahriyesinde de: “Bu fakîrin müsevvedatıdır” başlığı altında Mehmed İsmet Efendi eserlerini kime verdiğini listelemiştir. Bu listede de *Feyzû'l-Hâdî* adlı şerhinin üstüne “Kıblelizâde Mîr Ahmed Efendi'ye verilmiştir” notu düşülmüştür. Listede yer alan diğer eserler şöyledir: *Refâü'n-nadr 'alâ 'Akâidi Hızr Bey*¹⁸ ve *Şerh-i Gazel-i Sâib* adlı eserlerini Şeyhülislam Paşmakçızâde es-Seyyid Abdullah ibni es-Seyyid Ali (ö. 1145/1732) için, *Sımtü'd-dürer* ve *Risâle-i Tedâhül* adlı eserleri Damat İbrahim Paşa (ö.1143/1730) için¹⁹ kaleme alınmıştır. Bu eserleri dışında başka şerh ve talikleri de bulunan Mehmed İsmet Efendi aynı zamanda astronomiye de ilgi duymuş ve çeşitli yıllara ait takvimler hazırlamıştır.

2. Muhammediye'nin Şerh Edilen beyti

Mehmed İsmet Efendi'nin yazdığı şerhin görebildiğim kadarıyla iki nüshası bulunmaktadır. İlk nüsha müellif hattı olup Beyazıt Devlet Kütüphanesi'nde Veliyüddîn Efendi yazmaları arasında 3191 numarada kayıtlı olan mecmûanın 99b-100a varakları arasındadır.²⁰ İkinci nüsha ise Edirne Selimiye Yazma Eser Kütüphanesi 560 numaralı mecmûanın 60a-b varakları arasındadır. Müellif hattı nüshanın ferağ kaydından eserin 1124 Cemaziye'l-evvelinde tamamlandığı anlaşılmaktadır (Haziran/Temmuz 1712). Selimiye Kütüphanesi'ndeki nüsha ise Osman bin Halîl tarafından 1133 senesinde istinsah edilmiştir.

Mehmed İsmet Efendi, *Muhammediye*'nin; “Şifât-ı hüsne bakmağıl velî hüsni şifâta bak / Ki şemse ay âyîne ol aya âyîne mehtâb” beytini şerh etmiştir. Bu beyit *Muhammediye*'nin 7965 numaralı beyti olup *faslün fi zevviri'l-a'zam* (en büyük vuslat) başlığı altında bulunmaktadır.²¹ Şerh metninde niçin bu beyti şerh ettiğine dair herhangi bir ibare yahut işaret yoktur. Mehmed İsmet Efendi'den on yedi yıl önce *Muhammediye*'yi İsmail Hakkı Bursevî (ö. 1137/1725) kâmilten şerh etmiştir. İhtimaldir ki Mehmed İsmet Efendi, bu

¹⁸ Burada Paşmakçızâde es-Seyyid Abdullah ibni es-seyyid Ali'ye verilmiştir şeklinde not düşülmüşken *Şerh-i Gazel-i Sâib* için “Şeyhülislam Abdullah Efendi'ye verilmiştir” şeklinde not düşülmüştür. İlk eseri şeyhülislam olmadan önce sunmuşken diğerini Paşmakçızâde meşihat makamına geçtikten sonra sunmuş olmalıdır.

¹⁹ Mehmed İsmet Efendi, Damat İbrahim Paşa'ya bir de kasîde sunmuştur. Mehmed İsmet, *Mecmûa*, Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Veliyüddîn Efendi, nr. 3249, 59b-62a.

²⁰ Salim Ayduz, Mehmed İsmet Efendi'nin eserlerini listelerken bu *Muhammediye* şerhine değinmediği gibi bu varaklarda Mehmed İsmet Efendi'nin, Devvânî'nin (ö. 908/1502) *Risâle fi hakikatü'l-insân* adlı eserinin tercüme ve şerhi olan *Hakikatü'l-İnsân* adlı eserinin bulunduğunu söylemektedir. Fakat görüldüğü üzere bu varaklarda *Muhammediye*'den bir beyti şerhi vardır. Salim Ayduz, “Mehmed İsmet”, Ek/1: 665.

²¹ Çelebioğlu, *Muhammediye*, 781. Âmil Çelebioğlu bu beyti sehven “Şifât-i hüsne bakmağıl velî hüsni şifâta bak / Ki şemse ay ayına ol aya âyîne-i mehtâb” şeklinde okumuştur. Hem beytin anlam dünyası hem de şerhler gözönüne alınca beytin yukarıda verdiğimiz şekliyle okunması gerektiği görülür.

şerhi görmüş ve kendince noksan bulduğu bu beyti tekrar şerh etmiş olsun. Yahut *Muhammediye*'yi okurken bu beyte denk gelip şerhe muhtaç olduğunu da düşünmüş olabilir. Bu ihtimallerden ilki daha zayıftır. Buna da şu delil getirilebilir ki metin içerisinde beytin daha önce de şerh edildiği, fakat bunun zayıf yahut eksik bulunduğu şeklinde de olsa, Bursevî'ye atıf yoktur.

İki şerhi genel olarak karşılaştırsak, Mehmed İsmet Efendi'nin temhîd (hazırlık) kısmında Allah'ın zâtını idrâk etmenin mümkün olmayacağı, aklın bu konuda kâsır kalacağı vurgusu yaptığını görürüz. Bursevî'nin şerhinde böyle bir vurgu yoktur. İki şârih de hüsn-i sıfat ve sıfat-ı hüsn kavramlarını temel alıp eserden müessire varılması gerektiğini vurgularlar. Mehmed İsmet Efendi iddiasını temellendirirken ayet ve hadislerin yanı sıra Ferîdüddîn Attar'ın (ö. 618/1221) *Musîbetnâme*'sinden, Sâdî-i Şîrâzî'nin (ö. 691/1292) *Bostân*'ından ve Mahmûd-ı Şebüsterî'nin (ö. 720/1320) *Gülşen-i Râz*'ından beyitleri delil getirir. Bursevî ise beyti şerh ederken yine *Muhammediye*'nin bir mısramı delil getirir.²²

Karşılaştırmaya imkân vermesi açısından Bursevî'nin şerhinden ilgili kısmı buraya derc ediyorum: "Hüsnden murâd hüsn-i ezeli ve cemâl-i lem-yezelîdir. Anın sıfât-ı tecelliyâtıla hâsıl olan mezâhiridir. Hüsn-i sıfât bu mananın aksidir. Yani cümle-i mezâhir zâhire âyine vâkı olmuşdur. Tâ ki eserden müessire intikal oluna. Ve bu vechle rûy-ı maksûd cilve-ger ola. Nitekim güneşe ay âyine ve aya dahi mehtâb yani ay aydını ayine vâki olmuştur. Pes nazar-ı nâfizi olan ay aydınından aya ve aydan güneşe intikal ettiği gibi. Nitekim nâzım kuddise sırruhû bu mahalde buyurur. Mısra: Yücede istegil ayı ki suda aksidir ednâ. Ayne'l-yakîn ehli olan dahi âlem-i tevhîd ve tecrid ve tefrîde vâsıl olup Hakk'ı bî-perde görür yani mücerred hüsnüne nazar eder. Sıfâtına iltifât etmez. Nitekim güneş gören kişi güneşin sıfâtı olan mâha ve mehtâba bakmaz."

SONUÇ

Muhammediye ile ilgili bugüne kadar yapılmış az sayıdaki çalışma maalesef onun kültürümüz üzerindeki etkisini bihakkın göstermekten çok uzaktır. *Muhammediye* üzerine ait olduğu kültür dünyası içerisinde yapılmış irili ufaklı çalışmaların neşredilmesi bize onun etki alanının ne kadar geniş olduğunu gösterecektir. Bu bakımdan özellikle mecmûalar arasında kalmış küçük çalışmalara ve *Muhammediye* nüshalarının havi olduğu metin dışı notlara odaklanarak eserin Osmanlılar tarafından algılanışı, okunuşu vb. özellikleri ortaya çıkarılabilir. *Muhammediye* kitabını merkeze alarak çizile-

²² İsmail Hakkı Bursevî, *Ferâhü'r-rûh*, (İstanbul: el-Hâc Bosnevî Matbaası, 1284/1867), 485.

cek bir ilişkiler ağının haritası bize metnin her anlamda ne kadar zengin olduğunu gösterecektir.

KAYNAKÇA

- Attâr, Ferîdüddîn. *Musîbetnâme*. thk. Muhammed Rızâ Şafîî Kedkenî. Tahran: İntişarât-ı Suhan, 2007.
- Aydüz, Salim. "İsmet Mehmed". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Ek-1/664-666. Ankara: TDV Yayınları, 2016.
- Bursevî, İsmail Hakkı. *Ferâhü'r-rûh*. İstanbul: el-Hâc Bosnevî Matbaası, 1284/1867.
- Câmî. *Dîvân-ı Molla Câmî*. İstanbul: Vezirhan Matbaası, 1284/1867.
- Çelebioğlu, Âmil. *Muhammediye*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2018.
- Dîvânü Emîri'l-Müminîn el-İmâmu Alî ibn Ebî Tâlib*. haz. Abdülazîz el-Kerem. y.y., 1988.
- Erünsal, İsmail E. "Bir Osmanlı Kadısının Günlüğü: Sadreddin-zâde Telhîsî Mustafa Efendi ve Cerîdesi", *Osmanlı Kültür Tarihinin Bilinmeyenleri*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2014.
- Evlîyâ Çelebi. *Seyahatnâme*. haz. Robert Dankoff vdğr., İstanbul: YKY, 2011.
- Grenier, Carlos. *The Yazıcıoğlus and the Spiritual Vernacular of the Early Ottoman Frontier*. Chicago Üniversitesi. Doktora Tezi. 2016.
- Hatice Taş, Murâd Buhârî'nin Hayatı Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri, (Van: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi), 2015.
- Heinzelmann, Tobias. *Populaere religiöse Literatur und Buchkultur im Osmanischen Reich: eine Studie zur Nutzung der Werke der Brüder Yazıcıoğlu*. Würzburg: Ergon Verlag, 2015.
- Hindî Mahmud. *Sergüzeştname-i Hindî Mahmûd*. haz. Ahmet Karataş. İstanbul:YEK, 2013.
- Hüdâyî, Aziz Mahmud. *Vâkıat-ı Üftade*. Hacı Selim Ağa, 250: 12a. Hacı Selim Ağa Kütüphanesi.
- Köprülü, Fuad. *Türk Edebiyatı Tarihinde Usûl*. Ankara: TTK Yayınları, 1999.
- Mahmûd b. eş-Şeyh El-Hâc Muhammed b. Tanrıvermiş, *Vesîle*. Ms. or. Quart, 1758. Almanya Milli Kütüphanesi.
- Mahmûd-ı Şebüsterî. *Gülşen-i Râz (Metin ve Şerhi)*. haz. Abdülbaki Gölpınarlı. İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2015.
- Mecmûatü'r-resâil*. Selimiye, 560: 60a-b. Edirne Selimiye Yazma Eser Kütüphanesi.
- Mehmed İsmet. *Mecmûa*. Veliyüddîn Efendi, 3249: 59b-62a. Beyazıt Devlet Kütüphanesi.
- Mehmed İsmet. *Mecmûa*. Veliyüddîn Efendi, 1780. Beyazıt Devlet Kütüphanesi.
- Müstakimzâde, Süleyman Sâdeddîn. *Tuhfe-i Hattâtîn*. haz. Mustafa Koç. İstanbul: Klasik Yayınları, 2011.
- Sa'dî, *Külliyât-ı Sa'dî*. thk. Mehmed Ali Furûğî. Tahran: Peyâm-ı Adâlet, 1389.
- Semerkandî. *Mültekâ fi'l-Fetâvâ*. Veliyüddîn Efendi, 1573: 230a. Beyazıt Devlet Kütüphanesi.
- Şeyh Sa'dî-i Şîrâzî. *Bostan ve Gülistan*. çev. Kilisli Rifat. İstanbul: Can Kitabevi, 1968.
- Şimşek, Halil İbrahim. "Murad Buhârî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31:185-187. Ankara: TDV Yayınları, 2006.

- Uğur, Abdullah. "Ekberî Düşüncenin Yaygınlaşmasında Bir Araç Olarak Edebiyat: Mevlid, Muhammediye ve Envârü'l-Âşîkîn", *İlm-i Tasavvuf*, ed. Ercan Alkan, Osman Sacid Arı. 83-102 İstanbul: İSAR Yayınları, 2018.
- Yazar, Sadık. *Anadolu Sahası Türk Edebiyatında Klâsik Tercüme ve Şerh Geleneği*. Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi. 2011.

EK: Şerh Metni

Yâ Feyyâz

Hoşest elhamd râ bismil zi-âgâz²³

Sübhâne men tahayyere fî zâtihî sivâhu²⁴ fehm u hîred be-künh-i kemâleş neburde râ²⁵ hamd-i bî-hâdd ve şenâ-yı lâ yu'ad ol vâcibü'l-vücûda sezâdir ki te'âlâ şânehü an derki'l-'uqûl ve'l-fuhûm²⁶ ve şîlât-ı şalât-ı dürüd-ı mutavâşîlât ol dürr-i yek-dâne-i bahr-i vücûda revâdır ki hüve mehbiñü'l-esrâr ve menba'u'l-'ulûm ve hemdemân-ı quds u lâhût olan hâmiyâna bîza-i millete ki verede fî haqqihim aşhâbî ke'n-nücûm²⁷

ba'dezâ pîşrev-i ehl-i şafâ vü muhabbet, kâfile-sâlâr-ı râh-ı haqqîkat, sâkî-i şarâb-ı ma'rifet-i bezm-i vañdet, Yazıcızâde Muhammed Efendi quddise sırruhü ve ussise birruhü *Muhammediyye* nâm kitâb-ı müsteñablarında ma'arifet-i zât-ı bârîde silk-i nazma münselik buyurdukları lülü-yi zîbâ-mişâllerinden bu beyt-i şeriflerinde ki beyt:

Şîfât-ı hüsne bakmağıl velî hüsni şîfâta bak

Ki şemse ay âyîne ol aya âyîne mehtâb

Bu şeydâ-yı küy-i muhabbet, şîfte-i 'aşq u meveddet, zerre-i kem-ğadr-i pürveşmet, fañır-i bî-vücûd **Mehmed 'İsmet** bi-hasebi'l-ictihâd ve'l-isti'dâd rûh-ı muqaddeslerinden istimdâd eyledikte mirât-ı kalb-i şikeste zedûduna feyz-i aqdesden vürüd iden ma'nâ-yı lañif ve mehñm-ı münîfî çehre-küşâ olduğı şüret üzre şebt ve pişğâh-ı ulu'l-ebşâra ihdâya ictirâ eyledi. Vefret-i meveddet-i aşhâb-ı dâniş ve ihvân-ı bînişden mütevaqqı'dur ki mevâki'-i zeleli kalem-i 'inâyet ile işlâh buyuralar.

Temhîd

²³ Başlangıçta hamd ü besmele hoştur. Câmî, *Dîvân-ı Molla Câmî*, (İstanbul: Vezirhan Matbaası, 1284/1867), 83.

²⁴ Onun dışındakilerin zatı hakkında hayrete düştüğü [Allah] her şeyden münezzehtir.

²⁵ Akıl u fehim O'nun kemalinin künhüne vâkıf olamadı.

²⁶ O'nun şanı akılların ve fehimlerin idrakinden âlîdir.

²⁷ İbn Abdilberr, *Câmiu beyâni'l-ilm*, II: 925.

Ḥaḳḳaḳallāhu sırrake bi-ḥaḳāyıkı'l-ünsi ve eyyedeke bi-rūhi'l-ḳudusi²⁸

Vece'alenī ve iyyāke mimmen 'arafe nefsehū ve şāhede şemsehū.²⁹ Zāmīr-i münīre maḥfī vü setīr olmaya ki aşhāb-ı keşf ü vicdān ve erbāb-ı şühūd u 'ıyān böyle taḥḳīḳ ü beyān itmişler ki; künh-i ḥazret-i eḥadiyet ve ğayb-ı hüviyyet bi-i'tibār-ı vahdetihī'l-ḥaḳīḳa bir ferdūn müdrek ü meşhūdu olmaḳdan muḳad-desdir. Leyse kemişlihi şeyun³⁰ ve hüve's-semū'l-başır³¹ lā tudrikuhu'l-ebşāru ve hüve yudriku'l-ebşār ve hüve'l-laḳfū'l-ḥabīr.³² Pes ğayb-ı hüviyyetini ḥavlinde ḥavemān-ı 'uḳūl mümkin olmayup fūhūm işābet etmekden zāt-ı pākī ecell ve a'lā olmağın bu ma'nāyı ve lā yuḥīṭüne bihī ilmā ve күntü kenzen maḥfiyen ḥaber-i laṭīfī ile beyān eyledi.

Her çi bīnī coz hayālī bīşnīst

Her çi dānī coz muḥālī bīşnīst³³

Ve ḥazret-i kenz-i rümüz-ı ḥaḳāyık-ı 'amā, şāh-ı yeşrib u baḥḥā, ekmelül'-ḥaḳ ma'rifeten billāhi te'ālā, 'aleyhi mine's-şalavātī'l-evfā münacātlarında lā uḥşī şenāen aleyk³⁴ lā ebluğu külle mā fik.³⁵ Ve eşnā-yı du'ālarında izis'te şerte bihī fī meknūnī'l-ğaybi 'indek.³⁶ Ve rabbi zidnī taḥayyuran fik³⁷ peygām-ı mu'ciz-nizāmlarıyla i'tirāf-ı 'acz u ḥayreti ta'līm-i ümmet buyurup ber vefk-i innallāhe iḥtecebe 'ani'l-uḳūlī ke mā iḥtecebe ani'l-ebşār³⁸ künh-i zāt-ı lüccet ve ğayb-ı meknūnda tefekkerü izā'a-i vaḳt olmağın tefekkerü fī ālā illāhi ve lā tefekkerü fī zātillāhi fe innukum len tuḳaddirü ḳadrehū³⁹ beyān-ı laṭīfīyle nehy u men' buyurdular.

Ma'rifet çi lāyık her nākes est

²⁸ Hak Teâlâ sırrını hakayık-ı üns ile taḥkik eylesin ve Ruhü'l-Kuds (seni) desteklesin.

²⁹ Beni ve seni nefsinı bilip O'nun güneşine şahit olanlardan kılın.

³⁰ eş-Şûrâ 42/11: "O'nun benzeri hiçbir şey yoktur."

³¹ eş-Şûrâ 42/11: "O işitendir, görendir."

³² el-En'âm 6/103: "Gözler O'nu idrak edemez ama O, gözleri idrak eder. O, en gizli şeyleri bilendir, (her şeyden) hakkıyla haberdar olandır."

³³ Ne görüyorsan hayalden ötesi değil. Ne biliyorsan muhalden ötesi değil. Feridüddîn Attâr, *Musibetnâme*, thk. Muhammed Rızâ Şaff'î Kedkenî, (Tahran: İntişarât-ı Suhan, 2007), 128.

³⁴ Sana hakkıyla sena edemem. Beyhakî, *Şuabü'l-imân*, III: 1406.

³⁵ Seni belîğ olarak ifade etmeye gücüm yetmez. İbn Hibbân, *es-Sahih*, V: 260.

³⁶ Ya da kendi katında gizli gaybında tuttuğun [isimlerinle]. İbn Hibbân, *es-Sahih*, III: 253.

³⁷ Rabbim senin hakkındaki hayretimi arttır. İbn Teymiyye, *Mecmû'l-fetâvâ*, XI: 384. Teymiyye hadisin sahih olmadığı hakkında ulemânın ittifak ettiğini söyler.

³⁸ Şüphesiz Allah gözlerden perdelendiği gibi akıllardan da perdelenmiştir.

³⁹ Allah'ın nimetleri hakkında tefekkür eyleyin, zâtı hakkında tefekkür eylemeyin. Şüphesiz siz, O'nu asla hakkıyla takdir edemezsiniz. Ebü's-Şeyh, *Kitâbü'l-Azame*, I: 241.

Küllüküm fi zātihī humkâ bes est⁴⁰

Zîrâ fikr bir kuvvet-i cüzî-i muḳayyed-i mütenâhîdür. Zât-ı Hâḳḳ muḳlak ve ğayr-ı mütenâhîdür. Pes muḳayyed-i mütenâhî, muḳlak-ı ğayr-ı mütenâhîyi nice müdrîk olur. İmdi 'uḳûl-ı beşeriyye ve ḳuvâ-yı mürekkebe-i 'unşuriyye idrâkde ḳâşır ve fehmede 'âciz ü fâtirler olup eser-i hükm-i 'aḳl aḳkâm-ı 'ubüdiyyetiñ ihâtasına maḳşûr ve şol nesne ki aña mevḳûfun 'aleyh ola aña maḳşûrdur. Kemâ ḳâle 'aleyhi's-selâm el-'aḳlu li-iḳâmeti'l-'ubüdiyyeti lâ li-idrâki sırrı'l-rubûbiyyeti.⁴¹ Ve ḳâle emrül-mü'minîn esedullâhi'l-ġâlib 'Alî ibni Ebî Tâlib kerremallâhu vecchühü ve raḳıyallâhu anh

keyfiyetü'l-mer'i leyse'l-mer'u yüdrîkuhâ fe keyfe keyfiyete'l-cebbâri fi'l-ḳidem

hüve'l-lezi enşael eşyâe mübtedi'an fe keyfe yüdrîkuhü müstaḥdişun nesem⁴² sübhâne rabbike rabbi'l-izzeti amma yasifün.⁴³

Pes bu temhîd ma'lûm oldıysa beyt-i mezkûrda olan ḥüsn-i evvelden murâdları zât-ı eḳadiyyet olduğı rüşendir. 'İbârâtunâ şettâ ve ḥüsnüke vâḥidun ve küllün ilâ zâke'l-cemâl yüşir⁴⁴ buña şâhiddür. Ve ḥüsn-i sâniiden murâdları tenâsübdür. İmdi dimek olur ki zât-ı eḳadiyyet ve ğayb-ı hüviyyet fikre gelmekden münezzeḥ ü müberrâ ve 'aḳl u vehm ile taşavvur u taḥaayyülden mu'arrâdur ki 'uḳûl-ı ḥâdişe ve evhâm-ı muḥdese her neye ta'alluḳ eylese ḥâdişât 'arız olan şey daḫı ḥâdişdir ki ḳadîme ḥâdiş 'arız olmaz. Ve lüsûka yol bulmaz. Ḥâḫıra ḫuḫtur ve fikre şudür iden her vaşfdan münezzeḥ bir Subbüh ve Ḳuddûs'dur ki ma'rifet-i zâtı ḫayyiz-i imkânda degildir. Pes küllü mâ hecese bi bâlik ve ḫatara fi ḫayâlik fallâhu te'âlâ min verâi zâlik⁴⁵ mefhûmunca zâtını tefekkürden ḳaḫ'-ı nazar, sıfât-ı zâtını daḫı tefekkür ve taşavvurdan nehy u men' idüp şifât-ı ḥüsn-e baḳmağıl buyurdılar. Beyt:

Ne idrâk der künh-i zâteş resed

⁴⁰ Her nâkis olana marifet ne gerek, O'nun zatı hakkı hakkında hepimiz tastamam ahmak gibisiniz.

⁴¹ Akıl kulluğu ikame içindir. Rabbanî sırları idrak için değıldir. Metinde hadis olarak zikredilmişse de bu ibarelerle bulunamamıştır. Tirmizî, *Beyânü'l-fark beyne's-sadr ve'l-kalb ve'l-fuâd ve'l-lübb*, 39.

⁴² *Divânü Emîri'l-Müminîn el-İmâmu Alî ibn Ebî Tâlib*, haz. Abdülazîz el-Kerem, (y.y., 1988), 185.

⁴³ es-Sâffât 37/180: "Mutlak izzet sahibi olan rabbin, onların yakıştırdığı nitelermelerden münezzehtir."

⁴⁴ İbarelerimiz farklı olsa da senin ḥüsnün birdir ve hepsi o cemale işaret eder.

⁴⁵ Allah Teâlâ aklına gelen her şeyden ve hatırına gelen her hayalden ötedir.

Ne fikret be-ğavr-ı şıfâtes resed⁴⁶

inallâhe ecellu min en yūşafe bi vaşfin.⁴⁷ Velî hüsn-i şıfâta bağ ki ‘alâ mukteziyâti's-şıfât Hudâ-yı ‘azze ve celleden şudür ve zühür iden âsâriñ sun‘-i ğarîb ve tertîb-i ‘acîb olmasına im‘ân-ı nazâr idüp andan şıfâta ve şıfâtдан zâta istidlâl eylen. Zâtu tefekkür memnû‘dur ki zıkr-i Hudâ'da ve fikr-i mâ-sivâda cârîdir. Kemâ kâle te‘âlâ ellezîne yezkurünallâhe kıyâmen ve ku‘üden ve ‘alâ cunûbihim ve yetefekkerüne fî halkı's-semâvâti ve'l-arz... el âye.⁴⁸ Pes nâzım kıddise sırruh mışrâ‘-ı evvelde eşyâ-yı şâlişeye ki zât ve şıfât ve âşârdır işâret ve mışrâ‘-ı şânî ‘alâ tārîkı't-temsîl irâd edüp ki şemse ay âyine ilâ âhîr nürü'l-ķamer müstefâd mine's-şems⁴⁹ fehvâsınca âfitâb-ı cihân-tâb çeşm-i nâzıra hîre irâs edüp nezzâreden men‘ itmekle

Eger hâhî ki be bîni çeşme-i havr

To râ hâcet foted bâ çeşm-i diger

Çü çeşm-i ser ne dâred takat-i tâb

Tevân hırşid-i tâbân dîd der âb⁵⁰

mirât-ı âfitâb mâh-ı münevver ve âyine-i mâh mehtâb-ı enver olmağın âfitâbı mâhdan ve mâhı bedrden kemâ hüve hağķuhû temâşâya tenbîh ve işâret buyururlar. Fefhem. İy cân-ı mâ egerçi bu burcuñ şemsi dîdeden mestür u hafî ve bu menziliñ mâhı nazardan setir u habîdür fe ammâ min haysüt't-tağķiķ bi'l-esmâ ve's-şıfât çeşme-i hayvân hıızrdan dür degüldür. sa‘ ter fetebassar beyt

Her ân ma‘nâ ki şod ez zevķ peydâ

Kücâ ta‘bîr-i lafzî bâyed incâ⁵¹

⁴⁶ “Ne idrak O’nun künhüne erişebilir ne fikir O’nun sıfatlarını hakkıyla anar.” Şeyh Sâdî-i Şîrâzî, *Bostan ve Güllistan*, çev. Kılıslı Rifat, (İstanbul: Can Kitabevi, 1968), 16. Sa‘di, *Külliyât-ı Sa‘di*, thk. Mehmed Ali Furûğî, (Tahran: Peyâm-ı Adâlet, 1389), 193. Beyit, Sa‘dînin Bostân’ında dîbâcede bulunmaktadır.

⁴⁷ Allah bir vasıfla vasıflanmaktan yücedir.

⁴⁸ Âl-i İmrân 3/191: Onlar ayakta dururken, otururken, yatarken hep Allah’ı anarlar; göklerin ve yerin yaratılışını düşünürler: "Rabbimiz! Sen bunu boş yere yaratmadın, seni tenzih ve takdis ederiz. Bizi cehennem azabından koru!"

⁴⁹ Ayın nuru güneştedir.

⁵⁰ Güneş kaynağını görmek istiyorsan başka bir göze ihtiyacın var. Çünkü baş gözünün güneşi görmeye takati yoktur. Parlak güneş suda görülebilir. Mahmûd-ı Şebüsterî, *Gülşen-i Râz (Metin ve Şerhi)*, haz. Abdülbaki Gölpinarlı, (İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2015), 36.

⁵¹ Zevkten meydana gelen manayı söz nerden anlatacak? Mahmûd-ı Şebüsterî, *Gülşen-i Râz (Metin ve Şerhi)*, 151.

nevverāllāhu albeke ve albī bimā yutlā 'aleyke bi-fehmin Őādī vallāhu
yeūlu'l-a ve hūve yehdi's-sebīl elamdūlillāhi vadehū ve's-alātu li men
lā-nebiyye ba'dehū urrire fī cemāziye'l-evvel li-sene erba'a ve 'iŐrīn ba'de'l-
mie ve elf [1124]